

สิทธิเกษตรกรในการจัดการพันธุ์พืชอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมของชุมชน
ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี¹

Farmers Rights the Management Variety Sustainable: A Case Study
Participation of Community In Area Nakhon Sawan and Uthai Thani

อรทัย อินตะไชยวงศ์² และกฤติน จันทรสนธิมา³

Orrathai Intachaiwong and Kittin Junsontima

บทคัดย่อ

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์ พ.ศ. 2542 มาตรา 3 กำหนดว่า พันธุ์พืชมีอยู่ 3 ประเภท ได้แก่ พันธุ์พืชป่า พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป และพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น เกษตรกรมีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชต่าง ๆ เหล่านี้ พันธุ์พืชได้กระจายอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย อาชีพเกษตรกรเป็นอาชีพของคนส่วนใหญ่ทั้งประเทศต่างมีความผูกพันใกล้ชิดกับการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการหารายได้และการดำรงชีพพันธุ์พืชจึงต้องได้รับการคุ้มครองโดยชุมชนเกษตรกรเป็นหลัก แม้มาตรา 47 ได้บัญญัติรับรองสิทธิเกษตรกรไว้ให้ชุมชนเป็นผู้ทรงสิทธิในการได้รับประโยชน์จากพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นที่จดทะเบียนแล้วก็ตาม แต่การใช้สิทธิดังกล่าวในทางปฏิบัติมีข้อจำกัดโดยเงื่อนไขของกฎหมาย นโยบายต่าง ๆ ดังนั้นเพื่อให้เกษตรกรและชุมชนได้รับการคุ้มครองสิทธิอย่างเต็มที่สอดคล้องตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 57(2) บัญญัติว่า รัฐต้องอนุรักษ์ คุ้มครอง บำรุงรักษา พัฒนา บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติจึงควรต้องขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เป็นอุปสรรคในการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองของเกษตรกร วัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย เพื่อศึกษาหลักการ แนวคิด ของเกษตรกรในการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนภายในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขกฎหมายและนโยบายการมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่ออนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชของชุมชนอย่างยั่งยืนผลการศึกษาวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองของเกษตรกรในชุมชนบ้านเขาใหญ่ ตำบลนาขอม และชุมชนบ้านเขาดิน ตำบลวังน้ำลึก

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “สิทธิเกษตรกรในการจัดการพันธุ์พืชอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณี การมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี” สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
อีเมล orrathainsru@gmail.com

Assistant Professor Dr. at Law Program, Faculty of Humanities and Social, Nakhon Sawan Rajabhat University. Email: orrathainsru@gmail.com

³ พนักงานสืบสวนและไต่สวน สำนักงานสืบสวนสอบสวนและวินิจฉัย 5 สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้งและอาจารย์พิเศษ สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี อีเมล: Kittin366@gmail.com

Bureau of Investigation and Diagnosis 5, Office of the Election Commission of Thailand. Email: Kittin366@gmail.com

อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ชุมชนบ้านห้วยหนามตะเข้ ตำบลบ้านไร่ อำเภอบ้านไร่ และชุมชนบ้านห้วยร่วม ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี มีลักษณะใกล้เคียงกัน บนพื้นฐานแนวคิดในการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองภายในชุมชน และเพื่อถ่ายทอดให้เยาวชนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงความสำคัญของพันธุ์พืชพื้นเมืองในชุมชนและศึกษาหาความรู้เพื่อการอนุรักษ์สืบต่อไป ทั้งนี้โดยความร่วมมือกันระหว่างผู้นำ ประชาชนชุมชนและคนในชุมชนตามแนววิถีชีวิตของชุมชน เป็นหลัก โดยมีหน่วยงานภาครัฐและหรือองค์กรเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมกับชุมชนในระดับที่มากน้อยแตกต่างกันไป และชุมชนทั้งสิ้น นักวิชาการ และตัวแทนภาครัฐ มีความเห็นตรงกันว่า ทุกภาคส่วนควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และคุ้มครองพันธุ์พืชพื้นเมืองร่วมกับชุมชน และปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย นโยบายของรัฐ ให้มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และคุ้มครองเพื่อความยั่งยืนสืบไป

คำสำคัญ: สิทธิเกษตรกร, การจัดการพันธุ์พืชอย่างยั่งยืน, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพันธุ์พืช

Abstract

Plant Varieties Protection Act, B.E. 2542 (1999) Section 3 “wild plant variety” “general domestic plant variety” and “local domestic plant variety”. These plant variety are distributed in various communities. The farmers is the occupation of most people throughout the country and involves management and utilization of plant resources for living and earning income. Farmers are important role in the conservation and protection of plant varieties and have a way of life that relationship with plant resources. Section 47 has provided farmers with the right to receive benefits from registered local plant variety. But such rights in practice is limited by law and policy. Therefore, in order to fully protect the rights of farmers and communities in accordance with the Constitution of the Kingdom of Thailand BE 2560 Section 57(2) The State shall: conserve, protect, maintain, restore, manage and use or arrange for utilisation of natural resources, environment and biodiversity in a balanced and sustainable manner, provided that the relevant local people and local community shall be allowed to participate in and obtain the benefit from such undertaking as provided by law. Should have to solve various problems for to conservation and protection of local domestic plant variety. The purposes of this research are to study the principles right of farmers' concept of participation of farmers in the management to protect the benefits of general domestic plant variety of communities in NakhonSawan and UthaiThani provinces. To analyze guidelines to solve the problem amendments to the law, Policy on participation in management for conservation and protection of general domestic plant variety in sustainable of communities. The study found that

Participation in conservation and protection of general domestic plant variety in Ban KhaoYai community, Na Khom Sub-district, Ban Khao Din community Wang Nam LatSub district, Phaisali District, NakhonSawan Province. Ban Huay Nam Takhae Community, Ban RaiSubdistrict, Ban Rai District and Ban HuaiRuam Sub-district, Thong Lang Sub-district, HuaiKhot District, UthaiThani Province are similar, By cooperation between leaders Community sages and people in the community according to the way of life of the community. Government agencies or private organizations are involved with the community in a different level four communities, Government agencies and Ngo have the same opinion, all sector should participate in the conservation and protection of general domestic plant variety together with the community, amend the law and government policy to be more appropriate.

Keywords: Farmers Rights, The Sustainable plant varieties management, The participation of Community in plant Varieties management

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยเป็นประเทศที่อยู่ในแถบภูมิภาคเขตร้อนชื้นและเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากมาย ทำให้มีพืชพันธุ์ป่า พันธุ์พืชพื้นเมืองกระจายอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ จำนวนมากและมีภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เหมาะสมสำหรับการประกอบเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำให้ประเทศไทยมีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงทางการเกษตรรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้บัญญัติรับรองให้ชุมชนมีสิทธิอนุรักษ์และมีส่วนร่วมในการจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากที่มาของแนวความคิดตามหลักทฤษฎีกฎหมายธรรมชาติที่ยอมรับว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิติดตัวมาแต่กำเนิด สิทธิดังกล่าวถือเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกเพศ ฐานะ ชาติกำเนิด หรือเผ่าพันธุ์ที่ต้องมีโดยเท่าเทียมกันได้แก่ สิทธิในชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ ทรัพย์สิน ที่สมควรจะต้องได้รับความคุ้มครองจากรัฐอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพมีค่าต่อมนุษย์มากมาย แม้ทรัพยากรดังกล่าวจะถือว่าเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน แต่เนื่องจากชุมชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรเหล่านั้นโดยตรง หากเมื่อใดทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายหรือเกิดความเสียหาย ชุมชนย่อมเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงและเป็นผู้ได้รับความเสียหายมากที่สุด นอกจากนี้ควรถือว่าทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ เป็นทรัพยากรร่วมหรือทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนที่ควรมอบหน้าที่บางส่วนให้กับชุมชนในการจัดการ ดูแล เข้าถึงและปกป้องผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรประเภทต่าง ๆ ภายในชุมชนด้วยตนเองเนื่องจากชุมชนย่อมมีวิธีการจัดการตนเองได้ดีที่สุด และชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่ในประเทศไทยเป็นชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักจึงกล่าวได้ว่าสิทธิของชุมชนกับสิทธิของเกษตรกรเป็นสิทธิเดียวกัน หากกฎหมายให้การรับรองสิทธิชุมชนเป็นรูปธรรมมากเพียงใดย่อมเป็นการรองรับสิทธิเกษตรกรให้ปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้นเช่นเดียวกัน

โดยความร่วมมือระหว่างประเทศ ประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biodiversity: CBD) อนุสัญญา ได้เกิดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพภายใต้รัฐภาคีสมาชิกเพื่อใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และเพื่อแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม นอกจากนี้ยังเป็นการให้การรับรองสิทธิอธิปไตยเหนือทรัพยากรชีวภาพของตน ซึ่งหมายความว่า การเก็บรวบรวม ศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรมพืชซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความหลากหลายทางชีวภาพจะกระทำได้อาศัยได้รับความเห็นชอบจากเจ้าของทรัพยากรก่อนแต่เนื่องจากการที่กฎหมายสิทธิบัตรได้เปิดโอกาสให้สิทธิแก่บุคคลผู้ทำการปรับปรุงพันธุ์กรรมพืชใหม่สามารถจดทะเบียนสิทธิบัตรได้ ตามเงื่อนไขที่กฎหมายกำหนด นอกจากนี้ ผู้ทรงสิทธิบัตรในพันธุ์กรรมพืชที่ถูกปรับปรุงใหม่จะมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียวในการขาย จำหน่าย นำเข้ามาหรือส่งออกนอกราชอาณาจักรหรือนำไปขายพันธุ์อื่นเป็นการแสวงหาประโยชน์จากพันธุ์กรรมพืชที่ถูกปรับปรุงนั้นได้อย่างเสรี ตามที่บัญญัติในพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 33(4) สำหรับการใช้ประโยชน์จากพันธุ์กรรมพืชที่ถูกปรับปรุงเกษตรกรจะมีสิทธิใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชได้เพียงภายใต้เงื่อนไขที่จำกัดเท่านั้น เช่น การเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์สำหรับพันธุ์พืชใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองให้เกษตรกรสามารถนำไปเพาะปลูกหรือขยายพันธุ์ได้ไม่เกินสามเท่าของปริมาณที่ได้มา เป็นต้น ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วพันธุ์กรรมพืชสายพันธุ์ใหม่ที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายสิทธิบัตรมีรากฐานมาจากทรัพยากรพันธุ์พืชภายในชุมชนที่ถูกนำไปต่อยอดนั่นเอง ทำให้ส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมการเกษตรไทยดั้งเดิมที่เกษตรกรควรมีสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างน้อยที่สุด 2 ประการ คือสิทธิของเกษตรกรในการเก็บรักษาสายพันธุ์พืชที่เอาไปปลูกต่อในไรนาของตนเอง และสิทธิที่จะแลกเปลี่ยน แจกจ่าย หรือซื้อขายพันธุ์พืชกันระหว่างเกษตรกรกับเกษตรกรหรือระหว่างชุมชนกับชุมชน (ชยานันท์ สังขสุวรรณ, 2551) ดังนั้นการถูกจำกัดสิทธิในการจัดการและใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชที่เคยมีอยู่ให้ลดน้อยลงมากกว่าสิทธิขั้นพื้นฐานที่ควรมี จึงไม่ต่างไปจากการถูกโจรกรรมทางชีวภาพหรือการพรางกลิ้งล้ำค่าไปจากวิถีชีวิตและกระทบสิทธิในการดำรงชีพของเกษตรกรทั่วประเทศ

การแก้ไขปัญหาสังคมทุกด้านจึงควรอาศัยความร่วมมือกันของมนุษย์ทั่วโลกการแก้ไขปัญหาโดยภาครัฐจึงไม่อาจกระทำได้เพียงลำพังอีกต่อไป การแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดต้องเกิดจากความร่วมมือและส่วนร่วมของชุมชน ภาครัฐจึงทำการปรับปรุงการดำเนินงานแผนยุทธศาสตร์กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2559–2564 ประเด็นยุทธศาสตร์ ที่ 1 คือ การสงวน อนุรักษ์ ปันฟู และจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างบูรณาการที่ตอบสนองต่อการพัฒนาและใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเป็นธรรม โดยการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการเสริมสร้างองค์ความรู้ จิตสำนึก และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน นโยบายและแผนดังกล่าวแสดงให้เห็นได้ว่า รัฐได้เล็งเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและความเสียเปรียบทางการเกษตรอันเป็นอาชีพรากฐานของประเทศไทย โดยพัฒนาให้ชุมชนได้มีความรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่มาจากภายนอกในเรื่องการแข่งขันทางการค้าและในการพัฒนาองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา และการ

ปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบให้ทันสมัยเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับกฎหมายต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความยุติธรรม คำนึงรองอาชีพ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนเกษตรกรรมของไทยให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในทุกมิติ

ดังนั้นจึงทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนภายในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี มีรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนและปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านกฎหมายและนโยบายในการจัดการดูแล รักษา การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์พันธุ์กรรมพืชเนื่องจากจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งมีพื้นที่ 9,597,677 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะแก่การเกษตร เป็นที่ราบประมาณ 3 ใน 4 ของพื้นที่จังหวัด ทางด้านทิศตะวันตกของจังหวัดมีภูเขาสลับซับซ้อนและเป็นป่าทึบ มีชนิดพันธุ์พืชที่หลากหลาย ส่วนใหญ่พบในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ วนอุทยานถ้ำเพชร-ถ้ำทอง และวนอุทยานเขาหลวง จึงเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชสูงสำหรับชุมชนที่จะทำการศึกษาเป็นชุมชนที่ลักษณะเด่นในการมีส่วนร่วมการจัดการพันธุ์พืช และพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี พื้นที่ทั้งหมด 6,730.246 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศพื้นที่ส่วนใหญ่หรือประมาณ 2 ใน 3 ของพื้นที่จังหวัดเป็นป่าและภูเขาสูงมีลักษณะลาดเทจากทิศตะวันตกลงมาทางทิศตะวันออก พื้นที่ราบในทางเกษตรมีประมาณ 1 ใน 3 ของพื้นที่ทั้งหมด มีป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 9 แห่ง มีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 2,588.14 ตารางกิโลเมตร สภาพป่าส่วนมากยังสมบูรณ์เป็นป่าดิบชื้น มียอดเขาสูงและเป็นเนินป่าเต็งรังสลับกับทุ่งหญ้าหยาบเล็ก ๆ ทิศตะวันตกมีพื้นที่ติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จังหวัดกาญจนบุรีและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอัมผาง จังหวัดตาก ส่วนทิศใต้จดอุทยานแห่งชาติศรีนครินทร์ (สำนักงานสถิติจังหวัดอุทัยธานี, 2556: 2) ดังนั้นพื้นที่ชุมชนศึกษาจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านเขาใหญ่ ตำบลนาขอม อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นชุมชนมีป่าชุมชนที่มีความหลากหลายพันธุ์พืชและมีการจัดการอนุรักษ์ รักษาพันธุ์พืชพื้นบ้าน เข้าร่วมโครงการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2) ชุมชนบ้านเขาดิน อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ ที่มีกระบวนการบริหารจัดการป่าโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลวังน้ำตดและกลุ่มชาวบ้านเขาดินจนประสบความสำเร็จอย่างมาก (3) ชุมชนห้วยหนามตะเข้ ตำบลบ้านไร่ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีป่าชุมชนที่มีความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์พืช และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม เน้นการพัฒนาระบบนิเวศและการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนและองค์กรภาคีท้องถิ่นต่าง ๆ (4) ชุมชนบ้านห้วยร่วม ตำบลทองหลางอำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี (มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, 2559: 49) ซึ่งมีป่าของป่าชุมชนที่มีความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์พืชพื้นบ้านเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนและเสนอมาตรการทางกฎหมายที่รับรองคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงหลักการ แนวคิด สிทธิเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชน
2. เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ถึงการมีส่วนร่วมเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนภายในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี
3. เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางในการนำเสนอการมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนอย่างยั่งยืน
4. เพื่อนำเสนอมาตรการทางกฎหมายที่รับรองคุ้มครองสิทธิเกษตรกรในการจัดการเพื่อคุ้มครองประโยชน์ในพันธุ์พืชของชุมชนอย่างยั่งยืน

วิธีดำเนินการ

วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสังเกตจดบันทึกพูดคุยสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่ม กับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ผู้นำชุมชน หน่วยภาคเอกชน และประชาชนในพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานี

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัย แบ่งกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มประชากรดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 12 (นครสวรรค์) เจ้าหน้าที่องค์กรภาคเอกชน ได้แก่ สถาบันธรรมชาติพัฒนา เจ้าหน้าที่ในสำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตร

กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชนในพื้นที่เกี่ยวข้องการจัดการการคุ้มครองพันธุ์พืช ได้แก่ ผู้บริหารท้องถิ่น ราษฎรชาวบ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้องดูแลรักษาพันธุ์พืช

กลุ่มที่ 3 ประชาชนในเขตพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ได้แก่ (1) ชุมชนสวนป่าเขาดิน (2) ชุมชนบ้านเขาใหญ่ และประชาชนพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) ชุมชนห้วยหนามตะเข้ (2) ชุมชนบ้านห้วยร่วม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

วิธีการดำเนินการวิจัย ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ซึ่งได้ดำเนินการวิจัยตามลักษณะของการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

1) **ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)** ได้จากการสำรวจสภาพพื้นที่จริง เพื่อให้ทราบถึงลักษณะทั่วไปของพื้นที่ที่ทำการศึกษา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ในการเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีการ คือ การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการประชุมกลุ่มระดมสมองเพื่อวิเคราะห์รูปแบบและแนวทางการมีส่วนร่วมสิทธิเกษตรกรในการจัดการพันธุ์พืชอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับบริบทสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริงรวมทั้งการสังเกตจากการเข้าร่วมประชุมกลุ่มของประชาชนในพื้นที่และการประชุมปฏิบัติการ

2) **ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)** ได้จากการวิจัยทางเอกสารที่ได้ถูกเก็บรวบรวมไว้แล้ว โดยบุคคล กลุ่มบุคคลหรือสถาบันหน่วยงานต่าง ๆ โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษาและวิเคราะห์สิทธิเกษตรกร

ในแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการและคุ้มครองพันธุ์พืชอย่างยั่งยืน ตามบทบัญญัติของกฎหมายโดยศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 และศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองพันธุ์พืชเช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ พ.ศ. 2543 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2548 ระเบียบคณะกรรมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพและการได้รับ ศึกษาตำราเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับสิทธิเกษตรกรแนวความคิดการมีส่วนร่วมสิทธิชุมชนการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวความคิด ของ Elinor Ostrom ในการจัดการทรัพยากรร่วม เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางสิทธิเกษตรกรในการมีส่วนร่วมในการจัดการและคุ้มครองพันธุ์พืชอย่างยั่งยืน

สถานที่ทำการเก็บข้อมูล

1) ศึกษาพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านเขาใหญ่ ตำบลนาขอม อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นชุมชนมีป่าชุมชนที่มีความหลากหลายพันธุ์พืชและมีการจัดการอนุรักษ์ รักษาพันธุ์พืชพื้นบ้าน (2) ชุมชนบ้านเขาหิน อำเภอไพศาลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นป่าชุมชนที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์ ที่มีกระบวนการบริหารจัดการป่าโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลวังน้ำลึกและกลุ่มชาวบ้านเขาหินจนประสบความสำเร็จอย่างมาก

2) ศึกษาพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) ชุมชนบ้านห้วยหนามตะเข้ ตำบลบ้านไร่ อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีป่าชุมชนที่มีความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์พืช และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบมีส่วนร่วม เน้นการพัฒนาระบบนิเวศและการสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนและองค์กรภาคีท้องถิ่นต่าง ๆ (2) ชุมชนบ้านห้วยร่วม ตำบลทองหลางอำเภอยะคต จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งมีป่าของป่าชุมชนที่มีความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์พืชพื้นบ้าน

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

โดยใช้แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและแบบเจาะลึก และประเด็นในการสนทนากลุ่ม โดยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวิจัย โดยแบ่งตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

ข้อ 1 ศึกษาถึงหลักการ แนวคิด สิทธิเกษตรกรในการจัดการคุ้มครองพันธุ์พืช โดยใช้วิธีการศึกษาจากข้อมูลเอกสาร

ข้อ 2 ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมเกษตรกรในการจัดการ คุ้มครอง พันธุ์พืชของชุมชนจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างและสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

ข้อ 3 วิเคราะห์ถึงสิทธิเกษตรกรในการจัดการ คุ้มครอง พันธุ์พืชและการมีส่วนร่วมเกษตรกรในการจัดการ คุ้มครอง พันธุ์พืชของชุมชน ใช้การประชุมกลุ่ม (Focus Groups)

ข้อ 4 นำเสนอองค์ความรู้ใหม่และแนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการ คุ้มครอง พันธุ์พืชอย่างยั่งยืน ใช้การจัดเวทีคืนข้อมูลให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในกลุ่มเป้าหมาย จังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอุทัยธานี

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการนำข้อมูลเบื้องต้นจากการสำรวจเอกสาร และนำมาประกอบข้อมูลจากภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกและจากการสังเกตปฏิบัติการให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาและรวบรวมมา

วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่รับไปจำแนกหมวดหมู่ตามหัวข้อที่วางไว้ เพื่อตอบคำถามการวิจัย ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ขั้นสุดท้าย เพราะในช่วงเก็บรวบรวมข้อมูลก็ได้มีการวิเคราะห์เป็นระยะ ๆ ตามที่กำหนดไว้ในแผน โดยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

จากการศึกษาสิทธิเกษตรกรการมีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์พืชของชุมชนพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ได้แก่ (1) บ้านเขาใหญ่ ตำบลนาขอม อำเภอไพศาลี (2) บ้านเขาดิน อำเภอไพศาลี และพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี ได้แก่ (1) บ้านห้วยหนามตะเข้ ตำบลบ้านไร่ อำเภอบ้านไร่ (2) บ้านห้วยร่วม ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต ในการมีส่วนร่วมจัดการพันธุ์พืชทั้งสี่ชุมชน มีแนวคิดว่าคุณชนสามารถจัดการดูแลรักษาทรัพยากรของตนเองได้ แม้ในชุมชนจะไม่มีทรัพยากรพันธุ์พืชที่จะมีลักษณะเป็นพืชพื้นเมืองท้องถิ่นตามนิยามของกฎหมายก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติชุมชนมีความเห็นสองแนวทาง มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยหากจะมอบให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจดทะเบียนคุ้มครองพันธุ์พืชตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 45 แทนชุมชน เพราะมีความเชื่อว่าชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมในเรื่องนี้ได้ไม่ต่างจากการดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและไม่เห็นด้วย หากจะต้องให้ขึ้นทะเบียนชุมชนก่อนจดทะเบียนเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ควรปล่อยให้เจ้าหน้าที่ของชุมชนเป็นผู้จัดการเอง ในกรณีการมีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์พืชทั้งสี่ชุมชนมีแนวคิดว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์พืชของชุมชนควรต้องแบบบูรณาการ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน โดยหน่วยงานภาครัฐควรมีหน้าที่ในการให้ความสนับสนุนความรู้ด้านกฎหมายเกี่ยวกับพันธุ์กรรมพันธุ์พืชงบประมาณ และเป็นฐานข้อมูลในการรวบรวมพันธุ์กรรมพันธุ์พืชภาคประชาชนและชุมชนควรมีบทบาทสำคัญในการจัดการพันธุ์พืชเป็นหลัก เพื่อป้องกันปัญหาเรื่องนายทุนเข้ามาแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรพันธุ์กรรมพืชของชุมชน ส่วนภาคเอกชนหนุนเสริมความรู้ การวิจัยเกี่ยวกับพันธุ์พืช แต่อย่างไรก็ตามในการมีส่วนร่วมจัดการพันธุ์พืชทั้งสี่ชุมชน ยังพบปัญหา คือการจัดการพันธุ์พืชพื้นเมืองของชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเก็บรักษารวบรวมและอนุรักษ์พันธุ์พืชที่ถูกต้อง ขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องกฎหมายเกี่ยวกับการคุ้มครองพันธุ์กรรมพืชขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการจัดการ

การอภิปรายผล

ผลการศึกษาในการมีส่วนร่วมจัดการพันธุ์พืชทั้งสี่ชุมชนพบว่า พันธุ์กรรมพืชที่มีในชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นพืชที่พบอยู่ในป่าชุมชนในพื้นที่ ส่วนใหญ่จะเป็นพืชสมุนไพร พืชอาหาร และพืชที่ใช้สอยประโยชน์ เป็นต้น พืชเหล่านั้นเป็นพืชที่อยู่ในความดูแลรักษาของประชาชนในชุมชน มีความสำคัญในฐานะที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีพ เช่น เห็ด ผักหวานป่า ฟัก บวบ มะเขือ เป็นอาหาร ส่วนหนึ่งขายเป็นรายได้ในครอบครัวหรือในทางเศรษฐกิจ วิถีชีวิตของชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติภายในป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรพืชและสัตว์ในป่าชุมชนมักจะมีคุณค่าอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งเชื่อมโยงวิถีชีวิตของคนกับป่า เมื่อป่าอุดมสมบูรณ์ทรัพยากรในป่าย่อมมากขึ้นตามไปด้วย ดังนั้น ชุมชนทั้งสี่จึงมีความหวงแหนและรักษาทรัพยากรพันธุ์พืชในป่าชุมชนเป็นอย่างดี จึงเกิดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดความยั่งยืนสืบต่อไปจนถึง

รุ่นลูกรุ่นหลาน ก่อให้เกิดจารีตประเพณีของชุมชนที่แตกต่างกันออกไป บนฐานแนวความคิดเพื่อการอนุรักษ์เช่นเดียวกันเกษตรกรในชุมชนจึงมีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์กรรมพืชพื้นเมืองด้วยความเต็มใจ โดยมีระดับของการมีส่วนร่วมมากน้อยแตกต่างกันไป ชุมชนใดที่มีผู้นำหรือปราชญ์ชุมชนให้ความสำคัญกับการจัดการดูแล รักษา รวบรวมและอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมือง พัฒนาระบบการบริหารจัดการชุมชนที่ดี มีวิสัยทัศน์และพื้นฐานในการประสานงานให้หน่วยงานภาครัฐหรือเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมที่ดี เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น รวมถึงการสร้างชุมชนให้เป็นต้นแบบที่ดีให้หน่วยงานหรือสถาบันการศึกษาเข้ามาศึกษาดูงานอย่างต่อเนื่อง เช่น ชุมชนบ้านห้วยหนามตะเซ่ ชุมชนบ้านเขาดิน ชุมชนนั้นก็มีความเข้มแข็งมากขึ้นเป็นพิเศษ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาให้ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนมีมากขึ้นและมั่นคง ยั่งยืน นอกจากนี้หากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องเช่น องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานเกษตร กรมวิชาการเกษตร ควรเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนงบประมาณและส่งเสริมความรู้ให้กับชุมชนมากขึ้น จะทำให้การจัดการพันธุ์พืชพื้นเมืองของชุมชนมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

บทบาทของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่าเป็นเพียงระดับพื้นฐาน กล่าวคือ เป็นการลงมือปฏิบัติการในการดูแล รักษา เก็บรวบรวมและอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นเมืองของชุมชน ซึ่งเป็นเพียงในเรื่องของการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชในชีวิตประจำวัน โดยไม่ปรากฏข้อมูลว่าในชุมชนทั้งสิ้นดังกล่าวมีชุมชนใดชุมชนหนึ่งที่ได้อาศัย วิจัย หรือใช้ภูมิปัญญาหรือนวัตกรรมท้องถิ่น ในการพัฒนาหรือปรับปรุงต่อยอดพันธุ์พืชท้องถิ่นให้หลากหลายและเหมาะสมมากขึ้น หรือได้รับแบ่งปันผลประโยชน์จากการที่มีผู้ได้ใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชในชุมชนทางการค้าแต่อย่างใด

จากการศึกษาวิจัยในพื้นที่ของชุมชนทั้งสิ้นให้ข้อมูลสอดคล้องกันว่า ปัญหาเรื่องของการขาดแคลนความรู้ในทางเกษตรของคนในชุมชนมีผลอย่างยิ่งต่อการพัฒนาพันธุ์พืชที่จะนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตของเกษตรกร เกษตรกรจึงต้องการให้ภาครัฐเสริมสร้างความรู้ด้านนี้ให้กับชุมชน เมื่อไม่มีความรู้ว่ามีพันธุ์พืชชนิดใดจัดอยู่ในประเภทพันธุ์พืชป่า พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปหรือพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น หรือกฎหมาย/ข้อควรปฏิบัติหรือข้อห้ามเป็นอย่างไร รวมทั้งองค์ความรู้ในการพัฒนาต่อยอดปรับปรุงพันธุ์พืชจึงอยากทราบข้อมูลด้านนี้ให้มากขึ้น สอดคล้องกับผู้อำนวยการกลุ่มวิจัย สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช ปัญหาสำคัญของเกษตรกรในการจัดการพันธุ์พืชคือ การขาดแคลนความรู้ที่ถูกต้องในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ในพันธุ์พืชที่ดี ทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียประโยชน์ที่ควรจะได้รับ นอกจากนี้ สิทธิเกษตรกรที่มีตามกฎหมายต่อพันธุ์พื้นเมืองยังมีข้อจำกัดตามกฎหมาย รวมทั้งเกษตรกรมีอุปสรรคในการเข้าถึงเงินกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชตามพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

จากการศึกษาวิจัยจะเห็นได้ว่า พันธุ์พืชของชุมชนทั้งสิ้นมีลักษณะเป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปที่มีถิ่นกำเนิดในประเทศซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย ตามนิยามของพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 3 ซึ่งไม่มีลักษณะเฉพาะในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง จึงเป็นการยากที่เกษตรกรจะใช้สิทธิแต่ผู้เดียวในฐานะเป็นผู้ทรงสิทธิของชุมชนในการเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ ตามมาตรา 47 ซึ่งยังไม่สอดคล้องและเป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 43 ที่บัญญัติรับรองให้ ชุมชนมีสิทธิในการจัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิถีการที่กฎหมายบัญญัติ นอกจากนี้มีเพียงชุมชนเดียวในประเทศไทยที่เกษตรกรได้ยื่นคำขอจดทะเบียนพันธุ์พืช

พื้นเมืองเฉพาะถิ่นเมื่อ 15 มิถุนายน 2561 และได้จดทะเบียนพันธุ์ส้มเขียวหวานพันธุ์เทพรสของชุมชนบางกะเจ้า จังหวัดสมุทรปราการ เป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นสำเร็จเป็นครั้งแรก เนื่องจากส้มเขียวหวานพันธุ์เทพรส มีลักษณะเฉพาะชุมชนและไม่เป็นพันธุ์พืชใหม่ จะเห็นได้ว่าแม้ประเทศไทยจะมีความอุดมสมบูรณ์และมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลาย แต่พันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ มีการนำไปเพาะปลูกยังสถานที่ต่าง ๆ มีการโยกย้ายการเพาะปลูกทั่วไปทุกภูมิภาค ซึ่งปรากฏให้เห็นได้โดยทั่วไป ยกที่พิสูจน์ได้ว่ามีลักษณะเฉพาะจริงหรือไม่ จึงพิจารณาเห็นได้ว่าการเข้าถึงสิทธิเกษตรกรในขอรับความคุ้มครองของผู้ทรงสิทธิพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นจึงเกิดผลยากในทางปฏิบัติ ส่งผลให้เกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงสิทธิได้รับอุดหนุนจากกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืชเป็นค่าใช้จ่ายในการอนุรักษ์ วิจัยและพัฒนาพันธุ์พืช ซึ่งเป็นปัญหาหนึ่งที่เกษตรกรไม่สามารถพัฒนาหรือทำการปรับปรุงพันธุ์พืชชนิดใหม่เพื่อเพิ่มทางเลือกให้กับชุมชนได้ ประกอบกับหากมีบุคคลหรือนิติบุคคลใดเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชป่าหรือพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปเพื่อประโยชน์ในทางการค้า มาตรา 52 กำหนดให้ ต้องขอขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่และทำข้อตกลงแบ่งปันผลประโยชน์นำเงินเข้ากองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช ซึ่งในทางปฏิบัติเป็นการยากที่จะพิสูจน์ว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายดังกล่าว

เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายคุ้มครองพันธุ์พืชในส่วนที่ยังเป็นอุปสรรคต่อการคุ้มครองสิทธิของเกษตรกรให้ได้รับความคุ้มครองอย่างเต็มที่ สอดคล้องกับสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพิ่มเติมแก้ไขกฎหมายโดยการกำหนดหลักเกณฑ์และรายละเอียดให้ทุกภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชน มีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์พืชในชุมชน อย่างเป็นระบบ พัฒนานโยบายของรัฐโดยให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองสิทธิเกษตรกรให้ได้รับความคุ้มครองอย่างเต็มที่และเป็นรูปธรรมมากขึ้น อันจะส่งผลให้การประกอบอาชีพเกษตรกรเกิดความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ด้านกฎหมาย

1) ควรปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 มาตรา 55 เรื่อง การเข้าถึงสิทธิในการใช้จ่ายเงินจากกองทุนคุ้มครองพันธุ์พืช ควบคู่ไปกับการลดเงื่อนไขในการจดทะเบียนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่นให้สามารถทำได้ง่ายยิ่งขึ้นกว่าเดิม เช่น การยกเว้นค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียน เป็นต้น

2) ควรปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 โดยการกำหนดบทบัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและเฉพาะถิ่นให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น มีวิธีการกำหนดระดับของการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน ในกรณีที่เป็นพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น โดยมีคณะกรรมการซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนทุกภาคส่วนร่วมวางนโยบายการจัดการพันธุ์พืชภายในชุมชน โดยมีสัดส่วนของภาคประชาชนไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของคณะกรรมการทั้งหมด ส่วนพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น ให้ภาครัฐและเอกชน มีหน้าที่ในการสนับสนุนเป็นนโยบายหรือกฎหมายลำดับรองกำหนดรายละเอียดในการมีส่วนร่วม

3) ควรปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 โดยการกำหนดหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเพียงหน่วยงานเดียว ที่มีลักษณะเป็นองค์กรอิสระหรือองค์การมหาชนมีความอิสระคล่องตัวและมีเอกภาพในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อทำหน้าที่ในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ติดตามผลและเผยแพร่ให้ความรู้และปกป้องสิทธิประโยชน์ของเกษตรกรเพื่อให้สามารถจัดการพันธุ์พืชพื้นเมืองได้อย่างถูกต้องเป็นธรรม

4) ควรกำหนดรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ในข้อบังคับหรือกฎหมายลำดับรอง เช่น การยกเว้นหรือลดค่าธรรมเนียมในการจดทะเบียนพันธุ์พืชใหม่ให้กับเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกร เพื่อเอื้อให้เกษตรกรได้มีโอกาสในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนาพันธุ์พืชใหม่ ทำให้เกิดทางเลือกใหม่ของเกษตรกรในการเลือกสายพันธุ์พืชที่ดีมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

ด้านนโยบาย

1) ควรให้ภาครัฐหรือองค์กรเอกชนโดยได้รับอนุญาตจากหน่วยงานของรัฐ เผยแพร่ความรู้หรือจัดอบรมหรือโดยการจัดทำหลักสูตรระยะสั้นสำหรับการจัดการพันธุ์กรรมพืชพื้นเมืองให้กับประชาชนในแต่ละชุมชนทราบอย่างน้อยปีละสองครั้ง

2) ควรเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามาเป็นผู้สนับสนุนเพื่อจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรให้กับเกษตรกร เมื่อได้รับอนุญาตจากหน่วยงานที่รับผิดชอบ

3) ภาครัฐควรให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กรมวิชาการเกษตร ให้ความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับกฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง การจดทะเบียนคุ้มครองสิทธิต่าง ๆ และแนวทางปฏิบัติตามกฎหมายให้ทราบเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง

4) ภาครัฐควรจัดการเวทีการสัมมนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพันธุ์พืชของชุมชนในแต่ละชุมชนระดับประเทศอย่างน้อยปีละครั้ง เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

5) ภาครัฐควรจัดประกวดหรือให้รางวัลแก่ชุมชนที่มีผลงานดีเด่นด้านการจัดการพันธุ์กรรมพืชพื้นเมืองในระดับจังหวัดและระดับประเทศเป็นประจำทุกปีเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกและวางแผนทรัพยากรพันธุ์พืชพื้นเมืองของชุมชน

บรรณานุกรม

ชยานันท์ สังขสุวรรณ. (2551). ปัญหาพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ที่มีต่อเกษตรกร และภาคการเกษตรกรรมไทย: ศึกษากรณีสิทธิเกษตรกร (สารนิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

มูลนิธิสืบนาคะเสถียร. (2559). รายงานการเก็บข้อมูลทรัพยากรทรัพยากรในป่าชุมชน กรณีศึกษา บ้านไร่พิจิตร บ้านคลองห้วยหวาย บ้านห้วยร่วม บ้านห้วยหนามตะเข้ และบ้านป่าชี.

นนทบุรุษ: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร.

สำนักงานสถิติจังหวัดอุทัยธานี. (2556). รายงานวิเคราะห์สถานการณ์จังหวัดอุทัยธานี. อุทัยธานี:

สำนักงานสถิติจังหวัดอุทัยธานี.

กฎหมาย

พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

อนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (Convention on Biodiversity Diversity: CBD) 1992.